

Aluemaantieteestä rajamaantieteeseen: Ongelman asettelua

MATTI SEPPÄLÄ

Maantieteen laitos, Helsingin yliopisto

Maantieteellisen tutkimuksen perinteeseen kuuluu aluemaantiede, jonka avulla pyritään selvittämään alueiden ominaispiirteitä, erikoisuuksia, yhtäläisyyksiä, eroja ja niiden välistä toiminnallista vuorovaikutusta. Aluemaantieteeseen kuuluu myös nk. homogeenisten alueiden etsintä, määrittely ja rajaaminen mitä erilaisimmilla menetelmillä. Aluemaantieteellisiä rajoja on muodostettu esim. useampia ilmiöitä rajaamalla ja näin muodostuneita rajakimppuja on käytetty alueiden määrittelyssä (esim. Granö 1930; 1931). Rajausongelmat ovat useiden ilmiöiden kohdalla hyvin suuria, rajat ovat epäselviä vaihteluvähyökykeitä, joissa alueet muuttuvat diffuusisti toiseksi. Varsinkin ilmatorajat ovat liukuvia ja aikojen kuluessa myös muuttuvia. Usein ilmiöt ovat esiintymisalueensa keskellä dominoivia ja muuttuvat sitten reuna-alueita kohti väheneviksi tai epäselvemmiksi. Näin tapahtuu esim. kasvillisuuden kohdalla yleisesti. Pohjoinen ja alpiininen metsänraja on yleensä varsin selvästi erottuva ja terävä, mutta kuitenkin metsänrajan pohjoispuolella tai yläpuolella on puuraja ja siellä esiintyy yksittäisiä metsäsaarekkeitä (esim. Hustich 1966). Yksiselitteisiä rajoja ovat planetaariset valaistusrajat: kääntöpiirit ja napapiirit.

Aluemaantieteelle ollaan etsimässä uutta teoreettista pohjaa, jolloin se näyttää muuttuvan sosiaalis-yhteiskunnalliseksi tutkimusprosessiksi, jossa aika, evoluutio, valtarakenteet ja historia sekä ihmisten väliset suhteet ovat alueita luonnehtivia ja määrääviä tekijöitä (Gilbert 1988). Aluemaantiede on näin hakemassa yhteiskunnallista merkitystä, mutta samalla etääntymässä siitä aluemaantieteen perinteestä, jossa selittäjinä ovat säteilyolot, alustan rakenne, ilmasto, hydrologia ja yleensä alueen sijainti maapallolla. Luonnonmaantieteellä ei ole sijaa uudessa aluemaantieteessä silloin kun metodeina ovat syvähaastattelut sosiaalisista suhteista, työn ja pääoman rakenne, kulttuurimuodot ja poliittiset suhteet (vrt. Gilbert 1988). Sosiaalis-yhteiskuntatieteellinen lähestymistapa jättää kokonaan huomiotta luonnonilmiöiden aiheuttamat rajat ja ihmistoimintaa rajoittavat tekijät asioiden perimmäisinä selittäjinä. Tällöin hämärtyy maantieteen perinteisesti vahva ala: luonnon ja ihmistoiminnan yhteyksien niveltäminen toisiinsa.

Maapallo on täynnä erilaisia luonnollisia tai ihmisen luomia keinotekoisia rajoja, joita käytetään monissa tutkimuksissa rajaamaan tutkimusalueita. Aineisto kerätään tilastollisilta alueyksiköiltä, jolloin rajat otetaan ennalta määrättyinä itsestään selvyyksinä. Useinkaan ei tutkimusta tehtäessä pohdita itse rajan merkitystä eroavuuksien aiheuttajana, vaikka todetaan, että tällä puolella rajaa ilmiö on tällainen ja toisella puolella asia on tuolla tavalla. Hallinnollisen rajan edustavuutta maantieteellisen ilmiön kannalta ei juuri aseteta kyseenalaiseksi.

Maantieteellisen tutkimuksen lähtökohdaksi voisi monissa tapauksissa ottaa olemassa olevan rajan, joka aiheuttaa alueellisia eroja: kulturellisia, mentaalaisia, ideologisia, sosiaalisia ja fyysisiä eroavuuksia, jotka voidaan havaita erinomaisen yksiselitteisesti rajan kummallakin puolella. Monet kulttuuri-ilmiöt, joihin luonnonilmiöt eivät vaikuta, aiheuttavat rajojen takia myös maise-massa näkyviä eroja, joita voidaan havaita esim. satelliittitekniikalla.

Rajamaantieteellisiä tutkimuksia

Poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset raja-asiat ovat eräitä maantieteilijöiden tutkimuskohteita (esim. Guichonnet & Raffestin 1974: 5). On pohdittu poliittisten rajojen kehittymistä, mikä on hyvin historiallinen kysymys ja usein etnisiä ja kielellisistä tekijöistä aiheutuva. Poliittinen maantiede yleensä on lähellä tätä ranskalaista rajan maantiedettä. Ratzelin vuonna 1895 ensi kerran ilmestynyttä teosta (Ratzel 1923) pidetään poliittisen maantieteen pioneerityönä. Ratzelin raja perustui hänen käsitykseensä valtiosta elävänä organismina, jonka ihon raja muodosti.

Valtioiden rajat ja suverenius aiheuttavat maapallon pinnalla tavattavien ilmiöiden erilaisuudesta. Ihmisten elämän kannalta parhaat ratkaisut eivät aina ylitä rajoja, vaan poliittisista syistä voidaan pitää kiinni ongelmallisista päätöksistä ja toimia jopa tyhmästi.

Sotimalla rajoja on muodostettu ja siirrelty väkivaltaisesti. Saksalaisen Lebensraum-opin kehittämisessä ja perusteluja luotaessa olivat myös maantieteilijät aktiivisia (esim. Krebs 1934; Creutzburg 1934; Langhaus-Ratzeburg 1935;

Machatschek 1938; Durach 1939; Haushofer 1939, Heinrich 1991). Suomessakin kehiteltiin saman suuntaisia ajatuksia etsittäessä luonnollista itärajaa (esim. Auer 1941; Auer; Jutikkala & Vilkuna 1941; Paasi 1990). Poliittisen maantieteen edustajilla on vaarana unohtaa objektiivisuus ja antautua propagandan tuottajiksi (Prescott 1967: 9). Sopimusten mukainen todellinen raja vähentää kitkatekijöitä ja rajan negatiivisia vaikutuksia (Guichonnet & Raffestin 1974: 25). Kiistanalainen raja lisää konfliktien mahdollisuuksia ja pitää yllä jännitystä rajalla. Niinpä diplomaatit pohtivat jatkuvasti rajanmuodostuksen ongelmaa (esim. Jones 1945), kuten parhaillaan tapahtuu Bosnia-Hertsegovinan kohdalla.

Boggs (1940) julkaisi teoksen, jossa hän kuvasi maapallon valtioiden väliset päärajat ja niiden ongelmat. Maantieteellistä rajatutkimusta teoksessa oli kuitenkin niukasti. Kirjan laaja kirjallisuusluettelo ilmaisee hyvin miten suuresti valtakuntien väliset rajat ovat tutkijoita askarruttaneet.

Edellä kuvattu poliittinen maantiede ei kuitenkaan ole sitä rajamaantiedettä, jota itse ajattelen: *Raja alueellisen erilaistumisen syynä ja selittäjänä*.

Jones (1937) käytti Yhdysvaltain ja Kanadan raja-alueista termiä »borderlands». Hän ei pitänyt kulturellejä eroja »borderland»-vyöhykkeellä luonnollisina vaan rajan itsensä aiheuttamina. Tähän ajatukseen ovat sittemmin eräät maantieteilijät tarttuneet ja kehitelleet asiaa edelleen. Prescott (1967: 91–92; 1987: 159–174) on määritellyt tutkimussuunnan aihepiirit seuraavasti: poliittinen raja kulttuurimaiseman osana; rajan vaikutus maisemaan ja taloudelliseen toimintaan; rajan vaikutus raja-alueen asukkaiden ajattelutapaan ja rajan vaikutus valtion politiikkaan (vrt. Rumley & Minghi 1991: 2).

Kansainvälisen maantieteen unioinin (IGU) piirissä toimi Study Group on the World Political Map, joka piti kokouksensa Perthissä Australiassa elokuussa 1988. Aiheena olivat rajamaisemat (*Border Landscapes*). Kokouksen seurauksena ilmestyi kirja »The Geography of Border Landscapes» (Rumley & Minghi 1991). Työryhmä korotettiin Sydneyssä pidetyssä IGU kongressissa komissioksi, joka jatkaa työtä edelleen. Se keskittyi erityisesti rajojen läheisyydessä esiintyviin ihmisen luomiin eroihin fyysisessä ympäristössä eli kulttuurimaiseman kehityksen selvittelyyn rajojen lähellä.

Yhdysvaltojen ja Kanadan välinen raja (esim. Jones 1932; 1937) on aktivoitunut tutkijoita myös viime vuosina (esim. McGreevy 1988; Bordessa & Cameron 1990; Baglier 1990). Tämän rajan tut-

kimiseksi on käynnistetty »The Borderlands Project», johon osallistuu tutkijoita molemmista maista. Tuloksena julkaistaan Borderlands Monograph Series-sarjaa (McKinsey & Konrad 1989; Gibbins 1989; Lipset 1990).

USA:n ja Kanadan välinen raja on hyvin avoin, joten ihmiset eivät ajattele sitä huomattavana erottavana tekijänä. Raja on suureksi osaksi mentaalinen, millä kanadalaiset pyrkivät torjumaan mm. amerikkalaisen kulttuurin haittavaikutuksia ja rajoittamaan sen ylivoimaisutta (Vesilind 1990). Tällä on oma poliittinen merkityksensä. Gibbins (1989) luonnehtii Kanadaa »borderlands society'ksi», koska sen väestö sijoittuu pääosin aivan rajan tuntumaan. Yhteyksiä on paljon enemmän yli rajan etelään kuin päin vastoin. Kanada on poliittinen yhteiskunta eikä yhtenäinen etnisessä, kulturellisessa tai uskonnollisessa mielessä (Gibbins 1989: 14).

Kokonaista valtiota voidaan pitää rajamaana, kun alue on jaettu useaan kertaan eri osiin ja erilaiset kulttuurit ovat historian kuluessa vaikuttaneet alueella kuten esimerkiksi Ukrainassa (Gerner 1993).

Rajatypologioita

Seuraavassa esitän eräitä näkökohtia rajoista ja niiden ominaisuuksista johdannoksi keskustelulle. Rajojen typologiaa ovat käsitelleet monet tutkijat (kts. esim. Boggs 1940; Jones 1945; Guichonnet & Raffestin 1974: 53–61). On esitetty ainakin morfologisia, fysiognomisia, fenomenaalisia, toiminnallisia ja geneettisiä rajaluokituksia (kts. Guichonnet & Raffestin 1974). En tässä yhteydessä syvenny rajatypologian ongelmiin, vaan otan eräitä hajasimerkkejä.

Luonnon aiheuttamat rajat

Sisämeret ja Välimeri, joskin ne ovat erottaneet kansoja toisistaan, ovat toisaalta myös yhdistäviä tekijöitä kaupankäynnin kannalta. Samalla kauppiaiden mukana kulki kulttuurivaikutteita ja innovaatioita, jotka sitten muokkasivat niiden kanssa tekemisiin joutuneita kansoja.

Vesistöt ja erityisesti suuret merialueet ovat ihmisen kannalta rajoja, joita merenkulku ja myöhemmin lentoliikenne on ylittänyt ja osittain vähentänyt niiden merkitystä. Saarivaltiot ovat siitä erikoisia, ettei niillä ole välittömiä rajanaapureita; esimerkkinä Islanti.

Siirtolaisuus on tapahtuma, jossa merirajan taakse on siirtynyt suuria joukkoja ihmisiä elämään uusiin oloihin ja meri on sitten eristänyt nämä kontaktista aiempaan yhteisönsä, ja tästä on

alkanut kehittyminen eri suuntiin uudessa ympäristössä. Englantilaisten muuttaminen Amerikkaan ja Australiaan, ranskalaisten Pohjois-Amerikkaan ja espanjalaisten ja portugalilaisten muuttaminen Etelä-Amerikkaan olivat suuren luokan kokeiluja tällä alalla. Suuret kansallisuudet hankkivat hallintaansa siirtomaista ja pitivät näin yhteyttä meren takaisiin alueihin kiinteämmin kuin pienet kansat, joiden jäseniä myös siirtyi uusiin oloihin. Jälkimmäisten kohdalla eristäytyminen näkyy varmasti selvemmin. Pienet ryhmät ovat monissa tapauksissa säilyttäneet kulttuurinsa piirteitä, joita ei enää löydä lähtöalueilta. Suuri vesiraja on toiminut säilyttäjänä.

Laajat autiomaat ovat vesistöihin verrattavia rajoja ja fyysisiä esteitä ihmisen toiminnan kannalta. Aiemmin kaupankäynti oli autiomaarajojen ylittämisen pääasiallinen syy.

Vuoristot ovat luonnollisia rajoja, jotka ovat muovanneet kulttuureja eristämällä ihmisiä toisistaan. Esimerkiksi Norjassa ihmiset edelleen tavatessaan kyselevät mistä laaksosta (minkä vuonon varrelta) toinen on kotoisin. Jokaisen suuremman vuonon rannalla on muodostunut oma alakulttuurinsa. Todella suuret vuoristot kuten Himalaja ovat eristäneet kansoja toisistaan. Vuoristo voi myös toimia omana kulttuurialueenaan kuten Alpeilla tai Andeilla. Silloin on kyse vaikeakulkuisen vuoristoalueen ja alavien alueiden rajautumisesta toisistaan. Ratzel (1923) esitteli luonnonrajojen merkityksen hyvin selkeästi.

Suuret joet ovat enemmänkin yhdistäviä tekijöitä kuin erottavia rajoja. Joet ovat toimineet perinteisesti kulkuväylinä ja niiden yli on käyty kauppaa ja solmittu suhteita, vaikka eri puolilla on asunut eri kansallisuuksia. Valuma-alueet ovat olleet yhdistäviä tekijöitä ja niiden väliset vedenjakajat ovat toimineet erottavina rajoina.

Suuret joet ovat muodostuneet kansainvälisiksi vesireiteiksi, vaikka ne kulkevat useiden valtioiden poikki. Esimerkiksi Tonavan käytöstä kulkutienä on jo vuodesta 1619 ollut valtioiden välinen sopimus, johon on yhtynyt 15 valtiota (Castenson 1992: 123–124).

Luonnonrajoja määriteltäessä vähän käsiteltyjä kysymyksiä ovat luonnonvarojen esiintymisalueiden rajat. Castenson (1992) esitteli esimerkkejä vesivarojen aiheuttamista vaikeasti ratkaistavista kysymyksistä kuten Jordan-joen alueen, Colorado-joen alueen ja Niilin valuma-alueen.

Öljyn, maakaasun ja malmivarojen esiintyminen liittyy geologisiin muodostumiin, joiden rajat voivat myös toimia luonnonrajoina ihmistoiminnan kannalta. Luonnonvarojen hankinta on ollut monien sotatoimien perimmäisenä syynä.

Valtioiden väliset rajat

Rajojen tehtävänä on kontrolloida, vartioida, rajoittaa, kieltää tai pelkästään erottaa ihmiset toisistaan (Guichonnet ja Raffestin 1974: 49). Niillä valvotaan tai kielletään asioita ja tarkoitukset selitetään rajojen sisällä myönteisinä toimina. Normaleina aikoina rajat täyttävät ainakin kolme tehtävää: oikeudellisen, verotuksellisen ja valvonnallisen tehtävän (Guichonnet & Raffestin 1974: 49). Näin ne säätelevät poliittisen yhteiskunnan olemassaoloa ja toimintaa (Ibid.: 50).

Valtakuntien rajat ovat useimmiten kansainvälisillä sopimuksilla vahvistettuja (Boggs 1940). Niiden muuttaminen ilman voimatoimia on harvinaista. Itä-Saksan liittäminen Länsi-Saksaan on tällainen poikkeus (kts. Ossenbrügge 1991).

Rajat joko noudattavat kansallisuuksien asuinalueiden rajoja tai kulkevat niiden poikki aiheuttaen näin erilaisia kitkatekijöitä ja maantieteellisen tutkimuksen kannalta kiintoisia raja-maantieteellisiä tutkimusongelmia.

Mitä on tapahtunut ihmisille Saksan ja Ranskan rajalla, kun Saarlandin ja Elsass-Lothringenin alueet ovat olleet hyvin lyhyin väliajoin vuoroin naapurin aluetta? Miten se on vaikuttanut kulttuuriin, ja miten ihmisten ajatusmaailma on sopeutunut vaihteluihin?

Tesinin alueella Sveitsissä on todettu väestöllä identiteetti-ongelmia. Poliittisesti ja hallinnollisesti alue kuuluu Sveitsiin ja kulturellisesti Italiaan. Italialaisilla saman rajan läheisyydessä ei ole tätä ongelmaa. He kuuluvat Milanon vaikutusalueeseen joka suhteessa (Leimgruber 1991: 59).

Historialliset rajat

Monia rajoja voidaan selittää historiallisilla tekijöillä. Eräät rajat, jotka ovat ajat sitten hävinneet vaikuttavat edelleen ihmisten joka päiväiseen elämään. Niinpä esimerkiksi Unkarin kielessä on edelleen noin 25% sanoja, jotka ovat Turkin kielestä peräisin. Syynä on se, että Unkari kuului noin 500 vuotta Turkin valtakuntaan. Samoin väitetään, että Romanian kieli on lähinnä muinaista latinaa oleva elävä kieli. Vanhojen rajojen merkitys ei ole hävinnyt kulttuureista.

Siirtomaavallan aikaiset etnisistä rajoista piittaamattomat astronomisiin mittauksiin perustuneet geometriset rajanvedot Afrikassa (Berliinin konferenssi 1885; Guichonnet & Raffestin 1974: 59) ovat myös nykyisten valtioiden rajoina

(Prescott 1967: 56–85) ja aiheuttamassa jatkuvia konflikteja ja olojen sekavuutta.

Historiallista perspektiiviä rajojen vaikutuksia tutkittaessa ja niiden muuttumisen ja häviämisen vaikutuksia seurattaessa voidaan tarkastella esimerkiksi Puolassa, missä rajat halkoivat maan välillä itä – länsi -suunnassa välillä pohjoisesta etelään jakaen maan kokonaan muiden valtioiden kesken.

Aatteelliset rajat

Uskonnolliset rajat voivat olla mentaalisesti jyrkkiä eristäviä tekijöitä. Ne aiheuttavat saman kansallisuuden sisällä hyvinkin voimakkaita ristiriitoja kuten esim. Pohjois- Irlannissa tai Libanonissa. Tähän samaan rajaryhmään voidaan lukea erilaiset ideologiset rajat, joilla voi olla yllättäviä seurauksia. Esimerkkejä voisi luetella vaikka kuinka paljon talouselämän puolelta ajateltaessa rajan merkitystä kommunistisen ja kapitalistisen maailman välillä. Otan tähän vain yhden esimerkin. Itä- ja Länsi-Saksan raja näkyy satelliittikuvassa, koska länsipuolella peltokuviot ovat pieniä ja monenkirjavia, kun taas itäpuolella kuviot ovat suuria ja väritys ei ole yhtä vaihteleva. Poliittisen järjestelmän aiheuttama ero maatalouden rakenteessa näkyy siis jo etäältä. (Diercke Weltraumbild-Atlas 1981: 34–37; 192).

Taloudelliset rajat

Taloudellisten rajojen avulla pyritään taloudelliseen hyötyyn tai poliittisiin päämääriin. Esimerkkinä vaikka Kiinan ja Hongkongin talouselämän erilaisuus tai Pohjois- ja Etelä-Korean erilaiset talousjärjestelmät. Näiden kohdalla asioiden tutkiminen ei ole niinkään yksinkertaista.

Taloudelliset raja-aidat muodostavat mitä moninaisimpia eroja myös muissa ihmistoiminnoissa. Kauppasaarrot ovat tähän ryhmään luettavia rajailmiöitä. Esimerkkinä vaikka Yhdysvaltojen saartama Kuuba. Raja voi toimia kuin vankilan muuri eristäen ihmiset ulkomaailmasta ja vapaudesta yhtä hyvin henkisesti, taloudellisesti kuin fyysisessäkin mielessä.

Tulliliitot ja vapaakauppa-alueet samalla kun ne yhdistävät eri alueita, ne myös muodostavat merkittäviä taloudellisia rajoja ulkopuolelle jäävien suuntaan.

Taloudelliset rajat maisemassa

Samalla tavoin kuin Saksojen välinen raja näkyy myös Suomen raja satelliittikuvassa. Suomen

puolella metsät ovat harvoja (hoidettuja, harvennettuja ja hakattuja), kun taas Venäjän puolella Karjalassa metsät ovat saaneet rajaseudulla olla koskemattomia yli neljäkymmentä vuotta (Punkari 1984, kartta 18, s. 119).

Lapissa Suomen pohjoisraja Norjaa vastaan lähes asumattomalla alueella näkyy selvästi satelliittikuvassa. Norjan puolella kasvaa runsaasti valkeaa jäkälää, kun Suomen puolella jäkälää on vähän. Syynä on se, että Suomen puolella laidunnetaan paljon poroja, kun taas Norjassa on käytössä laidunkierto. Rajalla on poroaita. (Punkari 1984, kartta 21, s. 124).

Taloudellisen toimeliaisuuden lisääntyminen yleensä aiheuttaa luontoon kohdistuvia kulutus-paineita (esim. Mansikkaniemi 1983) ja tämä näkyy maisemassa.

Etniset rajat

Kansallisuuksien väliset rajat eivät ole yksinomaan merkinä yhtenäisistä kansallisvaltioista ja kulttuurieroista, vaan rajojen sisäpuolella saattaa esiintyä useita kansallisia vähemmistöjä. Kiintoisia kysymyksiä kehittyä, kun tarkastelemme saman alueen sisällä olevia erilaisia kansallisuuksia. Lähestymme silloin vähemmistöjen ongelmia. Kielelliset, uskonnolliset ja rodulliset vähemmistöt pyrkivät säilyttämään ominaispiirteensä valtaväestön puristuksessa, mutta kun ei ole selviä rajoja, niin syntyy ongelmia. Eristäytyminen saattaa johtaa negatiivisiin taloudellisiin ja sivistyksellisiin seuraamuksiin.

Valtakuntien väliset rajat voivat myös rajata samaa kansallisuutta edustavia ihmisiä eri puolille rajaa, jolloin rajan merkitys tulee selvästi esille, koska molemmilla puolilla rajaa on samankaltaisia ihmisiä. Esimerkkinä voidaan mainita vaikka Romaniassa elävät noin kaksi miljoonaa unkarilaista (vrt. kuva 1A).

Kahden valtakunnan rajan läheisyydessä voi elää kolmas kansa, jolla ei ole virallistettua omaa aluetta, mutta joka faktisesti hallitsee aluetta kuten baskit Espanjassa lähellä Ranskan rajaa (vrt. kuva 1B).

Kahden suvereenin valtion alueella voi elää kummassakin kielellisinä vähemmistöinä toisen kieltä puhuvia kansalaisia. Tällainen tilanne on Suomen ja Ruotsin kohdalla (kuva 1C).

Kääpiövaltiot ovat oma erityinen rajakysymyksensä. Suuren valtioiden välisellä rajalla saattaa elää hyvin pieni erillinen populaatio, joka on itsenäinen (kuva 1D). Tässä tilanteessa rajojen läheisyys ja avoimuus, mutta kuitenkin eristävä vaikutus, on luonut erityisiä taloudellisia mahdollisuuksia hyvin pienelle väestölle

(esim. Luxemburgin pankkikeskittymä ja Hongkong).

Viidentenä etnisenä rajakysymyksenä voidaan esittää kurdien asuminen neljän eri valtion (Irak, Turkki, Syyria ja Iran) raja-alueilla osittain alueiden enemmistöväestönä (vrt. kuva 1E).

Saksojen kohdalla taas raja jakoi samaa kansallisuutta olevan väestön kahteen toisistaan eristäytyneeseen valtioon. Tilanne on purkautunut ja yhdistymisprosessi käynnissä. Korean kohdalla tilanne jatkuu.

Kielirajat

Kieli on hyvin voimakas raja, joka eristää ja yhdistää. Oma kieli takaa kulttuurierojen pysyvyyden ja mahdollistaa erojen säilymisen.

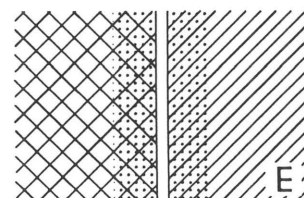
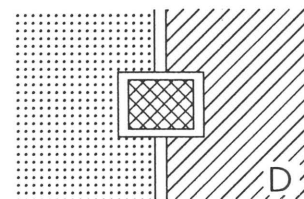
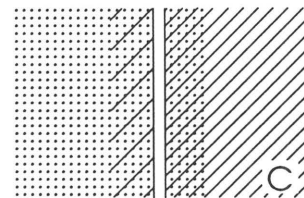
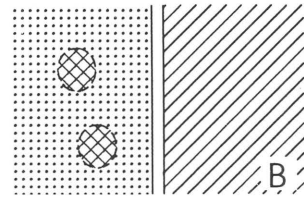
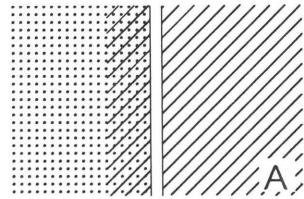
Kieli on ajattelun väline, joten sen merkitys ihmiselle on perustavaa laatua. Äidinkielen muuttaminen vaatii aikuisväestöltä suuria ponnistuksia. Jo hallintokielen vaihtaminen on ongelmallista. Kielimuutokset aiheuttavat negatiivisia jännitteitä ihmisyyteisöissä.

Kansalliset rajat

Pääasiassa rajamaantieteilijät ovat paneutuneet valtioiden välisten kansainvälisten rajojen

ja niiden vaikutusten selvittelyyn. Kuitenkin valtioiden sisäiset rajat voivat myös aiheuttaa erilaisia alueellisia ilmiöitä ja kansallista erilaistumista. Osavaltioiden väliset rajat ovat monissa tapauksissa merkittäviä erottavia tekijöitä (Rose 1955).

Lääninrajat tai maakuntarajat voivat aiheuttaa monenlaisia ilmiöitä. Asiaa on tutkittu mm. Sveitsissä (Gallusser 1991). Kuntien verotukses-

Kuva 1. Ilmiöiden esiintymistyyppiä rajan läheisyydessä.

A. Raja jakaa toisen ilmiön, joka on sekoittuneena toisen ilmiön puolella.

B. Kahden ilmiön välisen rajan läheisyydessä esiintyy kolmas ilmiö ilman selvää ulkoista rajaa.

C. Kahden ilmiön välinen raja ei tiukasti erottele kumpaakaan, vaan rajan kummallakin puolella esiintyy myös toista ilmiötä.

D. Kahden suuren ilmiön raja-alueella esiintyy kolmas pienempi selvärajainen ilmiö.

E. Kahden tai useamman ilmiön raja-alueella esiintyy kolmas ilman selvää rajaa.

Fig. 1. Distribution types of different phenomena close to borders. A. The border is dealing two features and on the other side it separates part of the other mixed with the first one. For example 2 million Hungarian people living in Romania. B. Close to the border between two phenomena is a third without any defined border. E.g. Basques in Spain close to the French border. C. On both sides of the border between two features exist both. E.g. Finnish speaking people in Sweden and Swedish speaking people in Finland. D. On the border of two large features is a third smaller clearly separated from the others. E.g. dwarf states as Luxembourg. E. Close to the border of two (or more) features is located one without clearly defined borders. E.g. Kurds in Iraq, Turkey, Syria and Iran.

sa esiintyvät erot ohjaavat mm. taloudellista toimintaa ja saattaa vaikuttaa esim. asuinpaikan valintaan (vrt. Prescott 1967, 151–152).

Rajan vaikutuksia

Rajan ollessa suljettu rajan lähellä asuvien ihmisten yhteydet suuntautuvat pois päin rajasta. Jos raja on avoin niin se toimii kuin optinen hila, joka päästää polaroidun valon läpi, ts. avoin raja suodattaa vaikutteita ja asioita lävitseen. Guichonnet & Raffestin (1974: 151) puhuvat rajan läpäisevyydestä, molemmin puolin rajaa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta – osmoosista. Ihmisillä on rajan läheisyydessä vaikutteiden valinnanmahdollisuus, mutta ei vastaanottopakkoa.

Mackay (1958) esitti miten rajojen vaikutuksia voidaan tutkia vuorovaikutushypoteesia käyttäen ja asioita kvantifioimalla.

Rajattomuuden merkitys

Euroopassa on parhaillaan käynnissä huikea maantieteellinen kokeilu, jossa entisiä tiukkoja rajoja poistetaan, esimerkiksi Berliinin muurin kaatuminen. Nyt testataan käytännössä mitä raja on merkinnyt ja voidaan ryhtyä seuraamaan rajan poistamisen vaikutuksia. Erityisen kiintoisaa voi olla vanhan poistuneen rajan vaikutusten seuraaminen:

- miten kauan kestää ennen kuin rajan vaikutus on kadonnut?
- vaikuttaako poistettu raja edelleen?
- kuinka sen vaikutus näkyy?
- voiko aikaisempi rajan aiheuttama kehitys johtaa kehitystä uusille urille?
- kuinka rajavyöhykkeet samankaltaistuvat?
- mitkä tekijät ovat dominoivia muutoksien päästessä vapaasti tapahtumaan?

Rajamaantiede lähestyy vähemmistöongelmia. Rajamaantieteellinen ongelma on sekin, ettei ole fyysistä rajaa, mutta henkinen, aatteellinen tai kansallinen vähemmistö elää suuremman yhteisön sisällä. Vähemmistön tavoitteena saattaa olla rajan muodostaminen tai vaikka uuden valtion luominen.

Rajojen menettäessä merkityksensä työelämä vapautuu. Tällöin muuttoliikettä säätelevät toimeentulotekijöiden ohella myös mielikuvat asuinpaikan edullisuudesta ja psykologinen päätöksenteko (Cadwallader 1989). Uusille alueille alkavat helpoimmin hakeutua esimerkiksi eläkeläiset seuraten mieltymyksiään ja mielihalujaan. Aktiiviväestön suurimittainen siirtyminen uudel-

le alueelle aiheuttaa uudenlaisia väestöpaineita ja huomattavia taloudellisia vaikutuksia.

Kehitysalueita tutkittaessa tulee ottaa rajojen merkitys huomioon. Joissain tapauksissa rajojen poistaminen tai siirtäminen saattaisi olla yksinkertaisinta kehityksen edistämistä ja ongelman ratkaisu. Aina ei kuitenkaan esimerkiksi kunta-liitos ole paras ratkaisu, koska voi syntyä takamaita, joista enemmistöväestöstä huolta kantava edustajisto ei välitä päätöksenteossa. Ymmärtääkseni maantieteellistä tietojärjestelmää (GIS) käyttäen voitaisiin suorittaa rajamaantieteellisiä seurantatutkimuksia.

Seurannan käynnistäminen

Yhdistyvässä Euroopassa rajat katoavat, mutta kansalliset erityispiirteet säilyvät varmasti ihmisten, pääomien ja tavaroiden vapaasta liikkumisesta huolimatta. Nyt olisi tärkeää ryhtyä tutkimaan rajattomuutta ja sitä millaisia rajoja kansojen mentaaliset ja henkiset erityispiirteet ja kulttuurierot aiheuttavat vai onko mahdollista niiden vähittäinen katoaminen. Kansallisuusrajat näyttävät muodostuvan entisen Neuvostoliiton alueella määrävimmiksi, vaikka niitä yritettiin yli 70 vuoden ajan hävittää eikä niiden painoarvoa ymmärretty tai tunnustettu. Kuitenkin kaikkien näiden vuosien ajan, siis yli kolmen sukupolven ajan, kansallisuustunne on elänyt ihmisten mielisissä purkaukseen nyt olosuhteiden salliessa voimakkaasti esille.

Puola tarjoaa, nyt olojen vapauduttua myös sen ympäristövaltioissa, erinomaiset mahdollisuudet tutkia rajamuutoksien vaikutuksia. Puolaa siirrettiin toisen maailmansodan jälkeen askel länteen ja siihen liitettiin osia Saksasta, ja toisaalta osia vanhan Puolan alueesta liitettiin Ukrainaan ja Valko-Venäjään. Rajoja hävisi ja uusia tuli tilalle. Tutkimusongelma olisi, mitä vanhasta on säilynyt ja kuinka uusi kulttuurilaine on peittänyt vanhan noin 50 vuoden aikana.

Johtopäätöksenä tästä tarkastelusta voidaan esittää, että Euroopan yhteisön piirissä tulisi käynnistää laajamittainen tutkimusohjelma (*Human Capital and Mobility*), jossa selvitetäisiin rajojen avautumisen ja häviämisen maantieteellisiä seurausvaikutuksia (*Network on Geographical effects on the development of cultures in borderless Europe*). Nyt vielä on selvästi havaittavissa rajojen vaikutus alueelliseen erilaistumiseen, mikä olisi tutkimuksen lähtötilanne.

Suomi voisi olla perustellusti mukana tällaisessa hankkeessa, koska se on esimerkki alueesta, jolla on ollut toisaalta hyvin suljettu raja idässä ja toisaalta varsin avoin raja lännessä.

KIRJALLISUUTTA

- Auer, Väinö (1941). Tuleva Suomi talousmaantieteellisenä kokonaisuutena. (Das künftige Finnland als wirtschaftsgeographische Einheit.) *Terra* 53:4, 206–217.
- Auer, Väinö ; Jutikkala, Eino & Vilkuna, Kustaa (1941). *Finnlands Lebensraum. Das geographische und geschichtliche Finnland.* 1–154. Alfred Metzner Verlag, Berlin.
- Baglier, Janet (1990). The end of America: the beginning of Canada – A response. *The Canadian Geographer* 34, 270–271.
- Boggs, S. Whittemore (1940). *International boundaries – A study of boundary functions and problems.* Columbia University Press, New York.
- Bordessa, Ronald & Cameron, James M. (1990). The end of America: the beginning of Canada – A commentary. *The Canadian Geographer* 34, 264–269.
- Cadwallader, Martin (1989). A conceptual framework for analysing migration behaviour in the developed world. *Progress in Human Geography* 13(4), 494–511.
- Castenson, Reinhold (1992). Världens vatten – de internationella flodområdenas betydelse. *Ymer* 112, 117–133.
- Creutzburg, Nikolaus (1934). Sprache und Volkstum im Deutschen Ostraum. *Petermanns Mitteilungen* 80, 84–86.
- Diercke *Weltraumbild-Atlas mit Textband* (1981). 1–272. Westermann, Braunschweig.
- Durach, Moritz (1939). Böhmen und Mähren wieder glieder des Reiches. *Petermanns geographische Mitteilungen* 85, 105–110.
- Gallusser, Werner A. (1991). Geographical investigations in boundary areas of the Basle region ('Regio'). In Dennis Rumley & Julian V. Minghi (eds.): *The geography of border landscapes*, 31–42. Routledge, London.
- Gerner, Kristian (1993). Gränslandet Ukraina. *Ymer* 113, 84–105.
- Gibbins, Roger (1989). Canada as a borderlands Society. *Borderlands Monograph Series* 2, 1–17.
- Gilbert, Anne (1988). The new regional geography in English and French-speaking countries. *Progress in Human Geography* 12(2), 208–228.
- Granö, J.G. (1930). *Puhdas maantiede.* 1–187. WSOY, Porvoo.
- Granö, J.G. (1931). Die geographischen Gebiete Finnlands. Eine vergleichende Übersicht nebst methodischen Erörterungen. *Fennia* 52:3, 1–VIII + 1–182, I-IV Kartenbeilage.
- Guichonnet, Paul & Raffestin, Claude (1974). *Géographie des frontières.* Presses Universitaires de France. 1–224.
- Haushofer, Karl (1939). *Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung.* 1–278. Kurt Vowinckel Verlag, Heidelberg-Berlin-Magdeburg.
- Heinrich, Horst-Alfred (1991). Politische Affinität zwischen geographische Forschung und den Faschismus im Spiegel der Fachzeitschriften. *Giessener Geographische Schriften* 70, 1–420.
- Hustich, I. (1966). On the forest-tundra and the northern tree-line. A preliminary synthesis. *Reports from the Kevo Subarctic Research Station* 3, 7–47.
- Jones, Stephan B. (1932). The forty-ninth papallel in the Great Plains: the historical geography of a boundary. *Journal of Geography* 31, 357–367.
- Jones, Stephan B. (1937). The Cordilleran section of the Canadian-United States borderland. *Geographical Journal* 89, 439–450.
- Jones, Stephan B. 1945. *Boundary making: a handbook for statesmen.* Washington.
- Krebs, Norbert (1934). Ein Atlas des deutschen Lebensraums. *Petermanns Mitteilungen* 80, 204–205.
- Langhans-Ratzeburg, Manfred (1935). Geopolitische Zusammenschau der Staatsträume. *Petermanns Mitteilungen* 81, 358–361.
- Leimgruber, Walter (1991). Boundary, values and identity: The Swiss-Italian transborder region. In Dennis Rumley & Julian V. Minghi (eds.): *The geography of border landscapes*, 43–62. Routledge, London.
- Lipsset, Seymour Martin (1990). North American cultures: Values and institutions in Canada and the United States. *Borderlands Monograph Series* 3, 1–50.
- Machatschek, Fritz (1938). Das deutsche Sudetenland – Ein Teil des Deutschen Reiches. *Petermanns geographische Mitteilungen* 84, 321–324.
- Mackay, J.R. (1958). The interactance hypothesis and boundaries in Canada: a preliminary study. *The Canadian Geographer* 11, 1–8.
- Mansikkaniemi, Hannu (1983). Kestäkö maapallon luonto lisääntyvän ihmistoiminnan. *Terra* 95:1, 17–24.
- McGreevy, Patrick (1988). The end of America: the beginning of Canada. *The Canadian Geographer* 32, 307–318.
- McKinsey, Lauren & Konrad, Victor (1989). Borderlands reflections. The United States and Canada. *Borderlands Monograph Series* 1, 1–37.
- Numelin, Ragnar (1926). Statsgränsernas geografiska utveckling. *Terra* 38, 77–100.
- Ossenbrügge, Jürgen (1991). The evolution of a new political geography in »Germany«. Central Europe in question. *Joensuun yliopisto, Kulttuuri- ja suunnittelumaantiede, Tiedonantoja* 19, 53–80.
- Paasi, Anssi (1990). Political geography around the world VIII: The rise and fall of Finnish geopolitics. *Political Geography Quarterly* 9, 53–65.
- Prescott, J.R.V. (1967). *The geography of frontiers and boundaries.* Hutchinson University Library, London. 1–190.
- Prescott, J.R.V. (1987). *Political frontiers and boundaries.* Allen & Unwin, London.
- Punkari, Mikko (toim.) (1984). *Suomi avaruudesta.* Ursan julkaisuja 24, 1–176.
- Ratzel, Friedrich (1923). *Politische Geographie.* Dritte Auflage. Verlag R. Oldenbourg, München & Berlin. 1–626.
- Rose, A.J. (1955). The border zone between Queensland and New South Wales. *Australian Geographer* 6, 3–18.

- Rumley, Dennis & Minghi, Julian V. (eds.) (1991). *The geography of border landscapes*. Routledge, London, 1–309.
- Vesilind, Preet J. (1990). Common ground, different dreams. *National Geographic* 177(2), 94–127.

SUMMARY:

From regional geography to boundary geography: An introduction

Regional geography is a traditional way to outline the characteristics of spatial differences. A principal method has been to identify, define and delimit so called homogeneous regions. Delimitation problems are often great and instead of sharp boundaries we find narrow or wider transitional border zones. Border zones are associated with the presence of several variables which are indicative of transition. Border-free areas then form the homogeneous regions.

The globe is full of natural and manmade artificial frontiers and boundaries which limit and split the earth surface into pieces. The study material is usually collected according to statistical units, and the boundaries between these units are not usually argued to be themselves causal of observed spatial differences.

In many cases in geographical studies the meaning of an existing border which causes regional differences could form a starting point or basis for the interpretation of these differences. The differences could be cultural, mental, linguistic, ideological, religious, social, economic, ethnic or physiognomic. They can cause also differences in landscape and could be identified by remote sensing techniques in some cases.

The geography of borderlands has been studied from the perspective of political geography. Political, economic, social and historical aspects of borders are typical ways to approach these questions. An IGU Study Group on the World Political Map met in Perth, Australia, in 1988, a product of which was »The Geography of Border Landscapes» edited by Rumley and Minghi (1991).

The border between the United States and Canada has recently attracted the interest of several students. Investigations are published for example in the Border-

lands Monograph Series, published in Orono, Maine. The idea of border geography is now in the air in several places.

I want to briefly summarize the emerging general approach of these studies of borders as: *the study the border as the reason of regional differentiation and as the explanation of spatial differences*.

There are several border types based on geographical phenomena. The author gives some examples of borders: *natural borders* such as oceans, seas, rivers, deserts, mountains, geological formations and water divides; borders of *human origin* such as historical, ideological, economic, ethnic, linguistic, national and international borders.

This introduction touches somewhat the effects of border. The border may act as a barrier polarizing new ideas and materials and letting them in or out in a filtered form.

The main stimulus to the writing of this paper has been the enormous geographical experiment under construction in Europe at the moment. The ideological fence between East and West Europe has fallen down and the Second World War seems to be finished. Economic borders are also disappearing in the EC and national interests are more uniform than ever. People and ideas are able to move without limitation.

It is still easily possible to identify the effects of the former borders and therefore now is the time to start studies on how long the influence of old borders lasts, how long their functions can be still noticed, whether they still guide the development of new directions, how former borderlands are becoming more uniform, and which factors dominate when change can freely take place.

Geographers should start studies to treat the functions of borderless geography. The GIS studies might be the right techniques to approach these questions. A *Human Capital and Mobility* project could be called for example: *Network on geographical effects on the development of cultures in borderless Europe*.

External borders are disappearing but what are the effects on national mentality and spirit in this development. Could it be possible that cultures will converge? Languages seem to be the most important conserving factors of different cultures. In Russia we can notice at present a very strong nationalistic development after more than 70 years uniformity.